

Eğitim Hakkı Kavramının Ulusal ve Uluslararası Normlarda Tartışılması

Ömer Çelik

MEB Eğitim Yöneticisi

comer040@gmail.com, ORCID:0009-0008-9469-2832

Özet

Modern toplumun varlığıyla birlikte gelişimi başlayan eğitim hakkı, insanların eşitliği olgusunu temel alan yeni ulus devlet anayasalarıyla birlikte tüm toplumlarda yaygınlaşan, anayasalarda yer verilen bir hak konumuna gelmiştir. Ancak eğitim hakkı, kullanımının yalnızca devletler tarafından yasalarda kabulü vasıtasıyla gerçekleştirilememesi nedeniyle günümüzde temel hak ve özgürlükler ile insan hakları bağlamında tartışılmakta olan bir kavram olmayı sürdürmektedir. Temel hak ve özgürlükler içinde eğitim hakkı kavramının yerini incelemeyi önce hak ve özgürlük kavramlarını tespit etmek gerekmektedir. Hak kavramının özünde yetki unsuru yer almaktadır. Bu bir şeyi yapma, başkalarından belirli bir biçimde davranma ya da bir şeyin yapılmasını isteme yetkisidir. Hak kavramı menfaat teorisine uygun olarak, kişinin hukuk sistemince tanınan ve güvenceye alınan menfaatleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre, çıkarların hak sayılabilmesi için bir kişiye ait olması ve hukuk düzeni tarafından korunuyor olması gerekmektedir. Hakların menfaat ve ihtiyaçlardan farklı olduğunu önesüren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre menfaatler ve çıkarlar keyfi olabilir, ancak haklar ilkeleştirilmiş ve resmi olarak kabul edilmiş yetki ve standartlardır. İrade kuramı açısından hak, hukuk sistemince tanınan aynı zamanda teminat altına alınan yetki ve iradi bir üstünlüktür. İradi üstünlüklerin konumu ise hukuk kuralları tarafından sağlanır. Dolayısıyla hak, hukuk düzenince korunan irade hakimiyetidir. İrade ve menfaat kuramını birleştiren karma kurama göre de hak kavramı kişiye irade gücü tanınarak korunan menfaat olarak ortaya konulmuştur. Bu bağlamda eğitim hakkı bir kavram olarak eğitim ödevi kavramından çok daha yenidir. Çünkü modern toplumlarda başlangıçta, insanlar eğitimi bir hak olarak kullanamamışlar,

bir yükümlülük olarak üstlenmişlerdir. Eğitimin kişi hakkı olması ancak insan hakları alanında sağlanan gelişmelerle mümkün olmuştur. Klasik burjuva devrimleri kişiye belirli ölçüde kendini geliştirme özgürlüğü getirmiş ancak tüm toplumsal kesimler bunu kendi olanaklarıyla sağlayamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen sosyal devlet anlayışıyla birlikte önem kazanan ekonomik ve sosyal haklar eğitim hakkını da kapsamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Hakkı, Eğitim Hakkı Kavramı, Ulusal Normlar, Uluslararası Normlar

Discussion of the Concept of the Right to Education in National and International Norms

Abstract

The right to education, whose development began with the existence of modern society, has become a right included in the constitutions, which has become widespread in all societies with the new nation-state constitutions based on the phenomenon of equality of people. However, the right to education continues to be a concept that is currently being discussed in the context of fundamental rights and freedoms and human rights, due to the fact that its use cannot be realized only through acceptance by states in laws. It is necessary to determine the concepts of rights and freedoms before examining the place of the concept of the right to education among fundamental rights and freedoms. The element of authority is at the core of the concept of right. This is the authority to do something, to behave in a certain way from others, or to ask for something to be done. The concept of right is defined as the interests of a person recognized and guaranteed by the legal system in accordance with the theory of interest. According to this definition, in order for interests to be considered rights, they must belong to a person and be protected by the legal order. There are also approaches that suggest that rights are different from interests and needs. According to these approaches, interests and interests may be arbitrary, but rights are principled and officially accepted powers and standards. From the point of view of the theory of will, right is an authority and voluntary superiority recognized by the legal system and guaranteed at the same time. The position of the voluntary superiority is provided by the rules of law. Therefore, the right is the sovereignty of the will, which is protected by the legal order. According to the mixed theory, which combines the theory of will and interest, the concept of right has been put forward as a protected interest by recognizing the willpower of a person. In this context, the right to education as a concept is much newer than the concept of educational assignment. Because in the beginning in modern societies, people could not use education as a right, they took it on as an obligation. It has been possible for education to be a human right only with the developments in the field of human rights. The classical bourgeois revolutions brought a certain degree of freedom of self-development to a person, but not all social segments were able to achieve this through their own means. 19. economic and

social rights, which have gained importance with the understanding of the social state that has developed since the second half of the century, have also included the right to education.

Key Words: The Right to Education, The Concept of the Right to Education, National Norms, International Norms

Giriş

Modern toplumun varlığıyla birlikte gelişimi başlayan eğitim hakkı, insanların eşitliği olgusunu temel alan yeni ulus devlet anayasalarıyla birlikte tüm toplumlarda yaygınlaşan, anayasalarda yer verilen bir hak konumuna gelmiştir.

Ancak eğitim hakkı, kullanımının yalnızca devletler tarafından yasalarda kabulü vasıtasıyla gerçekleştirilememesi nedeniyle günümüzde temel hak ve özgürlükler ile insan hakları bağlamında tartışılmakta olan bir kavram olmayı sürdürmektedir.

Temel hak ve özgürlükler içinde eğitim hakkı kavramının yerini incelemeden önce hak ve özgürlük kavramlarını tespit etmek gerekmektedir. Hak kavramının özünde yetki unsuru yer almaktadır. Bu bir şeyi yapma, başkalarından belirli bir biçimde davranma ya da bir şeyin yapılmasını isteme yetkisidir (Güriz, 1992).

Hak kavramı menfaat teorisine uygun olarak, kişinin hukuk sisteminde tanınan ve güvenceye alınan menfaatleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre, çıkarların hak sayılabilmesi için bir kişiye ait olması ve hukuk düzeni tarafından korunuyor olması gerekmektedir.

Hakların menfaat ve ihtiyaçlardan farklı olduğunu önesüren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre menfaatler ve çıkarlar keyfi olabilir, ancak haklar ilkeleştirilmiş ve resmi olarak kabul edilmiş yetki ve standartlardır(Alderson, Hawthorne ve Killen, 2005; Akt. Smith, 2016).

İrade kuramı açısından hak, hukuk sisteminde tanınan aynı zamanda teminat altına alınan yetki ve iradi bir üstünlüktür. İradi üstünlüklerin konumu ise hukuk kuralları tarafından sağlanır. Dolayısıyla hak, hukuk düzenince korunan irade hakimiyetidir.

İrade ve menfaat kuramını birleştiren karma kurama göre de hak kavramı kişiye irade gücü tanınarak korunan menfaat olarak ortaya konulmuştur (Akıllı ve Bozanoğlu, 2021).

Donnelly (1989) hak kavramının batıda öncelikle bireyleri bürokratik devletin ve kapitalist piyasa sisteminin giderek artan istilacı güçlerinden koruma ihtiyacına yanıt olarak ortaya çıktığını savunmuştur. İnsan haklarının küresel ve bölgesel düzeyde genişlemesi ve gündemde olması hak kavramını birçok devletin dış politikası, devletlerarası örgütlerin yetki alanları ve kamuoyunun odağına yerleştirmiştir.

Özgürlük kavramı ise çok farklı biçimlerde tanımlanmış ve anlaşılmış bir kavramdır. Çok eski dönemlerden itibaren insanların üzerinde düşündüğü bir kavram olagelmıştır. Özgürlük herhangi bir sınırlandırma ve zorlamadan bağımsız, insanın kendi istek ve düşüncelerine göre karar verme durumu olarak ifade edilebilir (Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Özgürlük daha çok insan fiilinin bir niteliği olarak kullanılmaktadır. Bir şeyi yapıp yapmama veya belirli bir şekilde davranıp davranmamagücüdür. Dolayısıyla özgürlük kavramından “serbest insan fiili” anlaşılmaktadır.

Yasa koyucu, özgürlükleri anayasada tanıyarak, insanların fiillerinde serbest hareket etme güçleri olduğunu kabul etmektedir. Hak ve özgürlük kavramlarının tanımlarından hareket ederek kavramlar arası bazı farklılıkları ortaya koymak mümkündür.

Hak, özgürlüğe göre daha somut bir kavramdır, özgürlüğün somut olarak gerçekleştirilmesinin aracı konumundadır. Ayrıca özgürlüklerin gerçekleşmesi için kişinin dışında başka bireylerin ya da devletin edimi söz konusu değil iken, hakkın gerçekleşmesi için ise diğer kişi ya da devletlerin hak sahibi kişi lehine bazı edimlerde bulunması gerekmektedir (Gözler, 2011).

ULUSAL VE ULUSLARARASI NORMLARDA EĞİTİM HAKKI

İnsanın, salt insan olmasından dolayı devletin dokunamayacağı hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesi 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu düşünce tabii hukuk akımından doğmuştur. Bu nedenle bu fikre “Tabii Hukuk Doktrini” de denilmektedir.

17 ve 18. yüzyıllarda Locke, Pufendorf, Wolff, Rousseau, Blackstone, Vattel gibi düşünürler tarafından savunulan bu doktrin, “tabiat hali” ve “sosyal sözleşme” olarak adlandırılan iki varsayıma dayanmaktadır. Tabii hal döneminde insanlar bir takım hak ve özgürlüklere sahip olarak doğarlar.

Bu dönemde sahip olunan haklar devletin var olmasından öncesine dayanır, yani insanlara temel hak ve özgürlükleri devlet tanımamıştır, bu haklar doğuştan gelmektedir. İnsanlar ilerleyen dönemlerde tabiat halinden çıkıp kendi iradeleri ile siyasal toplumu, başka bir ifadeyle devleti kurmuşlardır.

İnsanların devleti kurarken yaptıkları sözleşmeye sosyal sözleşme denir. Doktrine göre, insanlar devleti kurarken hürriyet, eşitlik gibi önemli hakları devlete devretmemişler ve devlet kurulduktan sonra da bu hak ve özgürlüklerin önemli bir kısmına sahip olmaya devam etmişlerdir. Bundan dolayı dokunulamaz ve devredilemez haklardır (Gözler, 2011).

Çağdaş insan hakları düşüncesi kadın veya erkek, zengin veya fakir, yetişkin veya çocuk, sağlıklı veya hasta, eğitilmiş olan veya olmayan her insanın insan haklarına sahip olduğunu ileri sürmektedir (Orend, 2002).

İnsan haklarının sağlanması yalnızca uluslararası ya da ulusal belgelerde insan haklarına yer verilmesi ile gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle devletlerin bu yasal düzenlemelerin gerektirdiği pozitif yükümlülüklerine yönelik bazı önlemleri de almaları gerekmektedir denilebilir.

Eşitsizliklerin ve yoksunlukların giderek arttığı günümüz toplumlarında insan haklarını güvenceye almak özellikle neoliberal politikaların yol açtığı olumsuzluklara karşı ekonomik ve sosyal haklara erişimi sağlamak oldukça önemlidir.

Küresel göç dalgaları sonucunda milyonlarca insan ülkesinden ayrılarak yer değiştirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Yaşama hakkı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle sürekli yaşadığı yerden ayrılan bireyler için yaşı, cinsiyeti, dili, ırk ve etnik kökeni ne olursa olsun insan hakları İHEB’le güvence altına alınmış olan temel haklardır. Çünkü insan hakları her insanın yaşamının eşit değerinde olduğu olgusuna dayanan bir nosyondur.

Devletlerin vatandaşlarının haklarına saygı duyması gerekliliği geçmişte oldukça eskilere dayanan bir yaklaşımdır. İnsan hakları, her bireyin insan olması nedeniyle hak ettiği muameleye ilişkin ilkeli fikirlerdir.

Bu fikirler öncelikle devlet ile vatandaşları arasındaki ilişkiyi tanımlayan uluslararası normlar ve yasalar olarak geniş ölçekte kabul görmüştür. Ancak aynı zamanda kurumsal ve devlet örgütü dışındaki yapıların davranışlarını yöneten kurallar olarak giderek daha fazla önem kazanmıştır (Schmitz ve Sikkink, 2013).

İnsan haklarının herkes tarafından kabul görmüş, ortak ve değişmeyen bir tanımı olmamakla birlikte (Tezcan, Erdem, Sancakdar ve Önok; 2018) insan hakları kavramı, kişinin salt insan olması sebebiyle doğduğu andan itibaren kazandığı, kendi kişilik ve değerini koruma ve geliştirme amacını taşıyan üstün ve evrensel ilke ve kurallar bütünüdür (Akıllıoğlu, 1995; Gülmez, 2001; Akt. Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Başka bir ifadeyle insanın değişen sosyal koşulları ve yeteneklerinden bağımsız olan haklarıdır (Shestack, 2006; Akt. Beltekin ve Çete, 2019).

İnsan hakları doğal hukukun ürünü olmasına karşın, içinde bulunduğumuz dönemde önemli oranda yürürlükte olan hukuk kuralları içinde yer almaktadır. İnsan haklarının pozitif hukuka geçmiş olan, başka bir anlatımla devletçe tanınmış bölümlerine “temel hak ve özgürlükler”, “kamu özgürlükleri” ya da “genel nitelikli kamu hakları” denir (Mumcu, 1994; Akt. Karaman Kepenekci ve Taşkın, 2017).

Temel hak ve özgürlükler konusunda farklı sınıflandırmalar söz konusudur. Bu sınıflandırmalar içerisinde en eski olanı ve bugün de halen kullanılan George Jellinek’in sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırmada yer alan başlıklar; “kişinin hakları ve ödevleri”, “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve ödevler”, “siyasi haklar ve ödevler” biçimindedir.

Kişî hak ve ödevleri başlığında yer alan haklar, kişileri devlete ve toplumakarı koruyan hak ve özgürlükler olduğu için bu bölümde yer alan haklara “koruyucu haklar” ya da “negatif statü hakları” denilmektedir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve ödevler başlığında yer alan haklar kişilerin toplumdan ve devletten isteyebilecekleri haklar olduğu için bu haklar “isteme hakları” ya da “pozitif statü hakları” olarak da adlandırılmaktadır.

Siyasi hak ve ödevler ise, kişinin siyasi iktidarın kullanılmasına katılmasını sağlayan haklar olduğu için bu grupta yer alan haklara “katılma hakları” ya da “aktif statü hakları” da denilmektedir (Kalabalık, 2019).

Son yıllarda, temel hak ve özgürlükler başlığı altında yer alan hak ve özgürlüklerden farklı olarak, “yeni haklar”, “dayanışma hakkı” ya da “üçüncü kuşak haklar” gibi başlıklar altında çevre hakkı, barış hakkı, kalkınma hakkı gibi başka haklar da eklenmiştir (Karaman Kepenekci, 2014).

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, insanın insanca yaşayabilmesi ve bu tür bir yaşamın

gerektirdiği insani başarıları ortaya koyabilmesi için gerekli koşulları sağlayan haklardır (Tepe, 2009).

“Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların İhlallerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri” kişi haklarına saygı, bu hakları güvence altına alma ve hakların gerektirdiği yükümlülüklerle ilişkin açıklamalar içermektedir. Devletlerin yükümlülüklerinden birini yerine getirmemesinin hak ihlali olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Ünal ve Sarpkaya, 2021).

Ekonomik ve sosyal haklar, genellikle medeni ve siyasi hakların yeterince kullanılabilmesine sağladıkları destek yönüyle savunulur. Devletler vatandaşlarına belirli bir refah düzeyini sunar ve eğitim olanaklarını sağlarsa, insanların temel hak ve özgürlüklerini bilme, kullanma ve bunlardan yararlanma yeteneklerini geliştirebilirler.

Eğitim eksikliği medeni ve siyasi hakların gerçekleşmesinin önünde bir engeldir, çünkü eğitimsiz insanlar genellikle hangi haklara sahip olduklarını, bunları kullanmayı ve haklarını savunmak için neler yapabileceklerini bilmezler. Eğitim eksikliği aynı zamanda demokratik katılımın önündeki yaygın bir engeldir (Nickel, 2021).

Eğitim hakkı temel haklar ve özgürlüklere ilişkin yapılmış olan sınıflandırmada ekonomik, sosyal ve kültürel haklar altında yer almaktadır. Eğitim hakkı uluslararası toplumun gündeminde üst sıralarda yer alan bir konudur ve devletler tarafından kalkınma ve toplumsal dönüşümün en önemli başlıklarından biri olarak benimsenmiştir (UNICEF, 2007).

Eğitim hakkının İHEB’in kabulünden bu yana uluslararası düzeyde temel bir insan hakkı olarak ele alınmasının nedeni insanların kişiliklerinin tüm yönleriyle gelişimi, kendini gerçekleştirme ve özgürleşmeleriyle olan doğrudanilişkisidir (Güçlü, 2019).

ULUSAL VE ULUSLARARASI NORMLARDA EĞİTİM HAKKI KAVRAMI

Eğitim hakkı bir kavram olarak eğitim ödevi kavramından çok daha yenidir. Çünkü modern toplumlarda başlangıçta, insanlar eğitimi bir hak olarak kullanamamışlar, bir yükümlülük olarak üstlenmişlerdir.

Eğitimin kişi hakkı olması ancak insan hakları alanında sağlanan gelişmelerle mümkün olmuştur.

Klasik burjuva devrimleri kişiye belirli ölçüde kendini geliştirme özgürlüğü getirmiş ancak tüm toplumsal kesimler bunu kendi olanaklarıyla sağlayamamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen sosyal devlet anlayışıyla birlikte önem kazanan ekonomik ve sosyal haklar eğitim hakkını da kapsamıştır (Altunya, 2003).

Zabunoğlu'na (2018) göre bu süreç sanayileşme, kapitalizm ve modernleşme ekseninde değerlendirilmelidir.

Eğitim hakkı hukuk düzenince kişilere eğitime ilişkin tanınmış olan eğitim alma, öğrenme, kendini geliştirme gibi haklar ile bu hakların kullanılmasının bireyin isteğine bırakıldığı menfaatlerdir (Elma ve Aytaç, 2021).

Eğitim diğer insan haklarını güçlendirici etkisi bulunan temel insan haklarından biridir (Ünal ve Sarpkaya, 2021).

Eğitim hakkı kavramına ilişkin yaygın genel anlayış ilköğretim çağındaki çocukların gidebileceği okulların mevcudiyeti ve çocukların fiilen bu okullara gitmelerini sağlamaktır. Ancak eğitim olgusu bundan fazlasını gerektirir (Christie, 2010).

Eğitim hakkı kavramına ilişkin çalışmalarda daha çok çocuklara vurgu yapılmış olsa da eğitim herkes için ve herkesin yararına bir hak olarak düzenlenmiştir. Ayrıca dezavantajlı toplumsal kesimlerin bu haktan yararlanması öngörülmüştür (Kaplan, 2015).

Eğitim hakkı dünya devletlerinin dörtte üçünden fazlasının anayasalarında yer almaktadır. Ayrıca en geniş ölçüde yasalarla güvence altına alınmış olan ekonomik ve sosyal haktır (Weishart, 2016).

Eğitim hakkının sağlanmasında insan hakları hukuku bakımından devletlerin bu hakka saygı gösterme, güvence altına alma ve yerine getirme ödevleri mevcuttur.

Saygı gösterme (respect) devletlere eğitim hakkı bakımından ayrımcılık içeren uygulamaları ortadan kaldırma yükümlülüğünü getirmektedir.

Koruma (protect) devlet kaynaklı ihlaller ile üçüncü kişilerin bireyin eğitim hakkından yararlanmasına müdahalesini önleyecek tedbirlerin alınması yükümlülüğünü getirir.

Yerine getirme (fulfill) ise eğitim hakkının etkin biçimde kullanımını sağlayacak imkanların oluşturulması ve eğitim hakkının kullanılması konusunda olumlu tedbirlerin alınması yükümlülüğünü içermektedir (Usal, 2013).

Tomasevski (2004) her tür ve düzeydeki eğitimin sahip olması gereken zorunlu unsurları dört ana boyuta ayırarak 4A şeması olarak isimlendirmiştir. Bu unsurlar sırasıyla “mevcudiyet”, “erişilebilirlik”, “kabul edilebilirlik ve “uyarlanabilirlik”tir.

Mevcudiyet unsuru siyasal bağlamda devletin eğitim hizmeti için kamu ve özel teşebbüse izin vermesi, sosyal ve ekonomik bağlamda yeter sayıda eğitim örgütü kurma ve bu örgütlerde parasız eğitim hizmeti verme, kültürel bağlamda ise dezavantajlı gruplara kültürel farklılıkları temel alan bir eğitim hizmeti sağlama yükümlülüğünü doğurmaktadır.

Erişilebilirlik unsuru her tür ayrımcılıktan arındırılmış eğitime tüm bireylerin erişiminin sağlanmasını ifade etmektedir. Nitelikli eğitim hizmetinin yeterli düzeyde verilmesi kabul edilebilirlik unsurunu oluşturmaktadır.

Uyarlanabilirlik unsuru ise eğitim ortamlarının yararlanıcıların özelliklerine uygun düzenlenmesi ile ilgilidir (Akkaya ve Karaman Kepenekci, 2022).

Eğitim hakkı, insan haklarını öğrenmenin ve kullanabilmenin bir aracı aynı zamanda önkoşuludur. Evrensel insan hakları kapsamında yer alan diğer hak ve özgürlüklerin öğrenilmesi ve bu hakların kullanımı, geliştirilmesi ve korunmasında etkin bir role sahiptir. Eğitim hakkının diğer insan hakları içindeki önemi bu rolünden kaynaklanmaktadır (Karaman Kepenekci ve Taşkın; 2017).

Bireylerin ve toplumun bilinçlendirilmesi yoluyla aynı zamanda diğer insan haklarının bir güvencesi de olan bu hak “insan hakkı boyutuyla eğitim hakkı” ve “insan hakları eğitimi” olmak üzere ikilibir perspektife sahiptir (Ray ve Tarrow, 1987).

Bu yönüyle kişilerin negatif, pozitif ve aktif statü haklarını kullanabilmelerini sağlar ve insan haklarının güçlendirilmesinin belirleyicisidir. Bir yandan insanların belirli düzeyde eğitim almalarını bir yandan da sahip oldukları haklar konusunda farkındalık kazanmalarını sağlar (Usal, 2013).

Güngör (2009) daha çok eğitimin dışsallıklarına dikkat çekerek eğitim hakkı kavramını, bir toplumun var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için tüm üyelerine koşulsuz sağlaması gereken en temel hak olarak nitelendirmiştir. Oysa bugünün çağdaş anayasaları ve evrensel ölçekteki hak belgelerinde eğitim, özvarlığı geliştiren ve özgürleştirme işlevine sahip bir araç olarak görülmektedir.

Eğitim özgürlüğü ve akademik özgürlüğün çeşitli yönleri de dahil olmak üzere eğitim hakkı,

çağdaş insan hakları hukukunun önemli bir parçasını oluşturur. Bilgi edinme, ifade özgürlüğü, katılma hakkı, devlet tarafından sunulan hizmetlere eşit erişim hakkı gibi birçok medeni ve siyasi haktan yararlanılması okuryazarlık dahil olmak üzere en azından asgari bir eğitim düzeyine bağlıdır.

Benzer şekilde çalışma yaşamına ilişkin haklar, sendika kurma vb. birçok ekonomik, sosyal, kültürel haklar ancak asgari eğitim düzeyine ulaşıldıktan sonra anlamlı bir şekilde uygulanabilir (Nowak, 2001).

Eğitim parasız olmadığı yani devlet tarafından sağlanıp finanse edilmediği sürece ailelerin, toplumların ve ülkelerin yoksulluğu pek çok kişi için eğitime erişimi olanaksızlaştırır. Kamusal eğitimin dayanağı uluslararası insan hakları hukukudur.

Soğuk savaş sırasında oluşan uluslararası insan hakları medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar biçiminde gruplandırılmıştır. Bu kapsamda eğitim hakkı ekonomik, sosyal ve kültürel haklar içinde yer almıştır (Tomasevski, 2005).

Uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler gereği eğitim hakkının sağlanmasında öncelikli sorumluluk devletlere aittir. Öte yandan bireylerin eğitim hakkını kullanabilmeleriyle eğitim sistemlerinin amaç ve işlevlerini gerçekleştirebilmeleri yani etkililiği arasında yakın bir ilişkiden söz edilebilir.

Bu sorumluluk ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde ortaya çıkan sorunların incelenmesinin eğitim hakkına ilişkin sorunların kaynağının tespiti ve devletin konuya ilişkin yükümlülüklerinin ortayakonulması açısından önemli olacağı ifade edilebilir (Binbir ve Arastaman, 2021).

Sonuç

İnsanın, salt insan olmasından dolayı devletin dokunamayacağı hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesi 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu düşünce tabii hukuk akımından doğmuştur. Bu nedenle bu fikre Tabii Hukuk Doktrini de denilmektedir.

17 ve 18. yüzyıllarda Locke, Pufendorf, Wolff, Rousseau, Blackstone, Vattel gibi düşünürler tarafından savunulan bu doktrin, tabiat hali ve sosyal sözleşme olarak adlandırılan iki varsayıma

dayanmaktadır. Tabii hal döneminde insanlar bir takım hak ve özgürlüklere sahip olarak doğarlar. Bu dönemde sahip olunanan haklar devletin var olmasından öncesine dayanır, yani insanlara temel hak ve özgürlükleri devlet tanımamıştır, bu haklar doğuştan gelmektedir.

İnsanlar ilerleyen dönemlerde tabiat halinden çıkıp kendi iradeleri ile siyasal toplumu, başka bir ifadeyle devleti kurmuşlardır. İnsanların devleti kurarken yaptıkları sözleşmeye sosyal sözleşme denir.

Doktrine göre, insanlar devleti kurarken hürriyet, eşitlik gibi önemli hakları devlete devretmemişler ve devlet kurulduktan sonra da bu hak ve özgürlüklerin önemli bir kısmına sahip olmaya devam etmişlerdir. Bundan dolayı dokunulamaz ve devredilemez haklardır.

Devletlerin vatandaşlarının haklarına saygı duyması gerekliliği geçmişte oldukça eskilere dayanan bir yaklaşımdır. İnsan hakları, her bireyin insan olması nedeniyle hak ettiği muameleye ilişkin ilkeli fikirlerdir. Bu fikirler öncelikle devlet ile vatandaşları arasındaki ilişkiyi tanımlayan uluslararası normlar ve yasalar olarak geniş ölçekte kabul görmüştür. Ancak aynı zamanda kurumsal ve devlet örgütü dışındaki yapıların davranışlarını yöneten kurallar olarak giderek daha fazla önem kazanmıştır.

İnsan haklarının herkes tarafından kabul görmüş, ortak ve değişmeyen bir tanımı olmamakla birlikte insan hakları kavramı, kişinin salt insan olması sebebiyle doğduğu andan itibaren kazandığı, kendi kişilik ve değerini koruma ve geliştirme amacını taşıyan üstün ve evrensel ilke ve kurallar bütünüdür. Başka bir ifadeyle insanın değişen sosyal koşulları ve yeteneklerinden bağımsız olan haklarıdır.

İnsan hakları doğal hukukun ürünü olmasına karşın, içinde bulunduğumuz dönemde önemli oranda yürürlükte olan hukuk kuralları içinde yer almaktadır. İnsan haklarının pozitif hukuka geçmiş olan, başka bir anlatımla devletçe tanınmış bölümlerine temel hak ve özgürlükler, “-kamu özgürlükleri ya da genel nitelikli kamu hakları denir.

Eğitim hakkı temel haklar ve özgürlüklere ilişkin yapılmış olan sınıflandırmada ekonomik, sosyal ve kültürel haklar altında yer almaktadır. Eğitim hakkı uluslararası toplumun gündeminde üst sıralarda yer alan bir konudur ve devletler tarafından kalkınma ve toplumsal dönüşümün en önemli başlıklarından biri olarak benimsenmiştir (UNICEF, 2007).

Eğitim hakkının İHEB’in kabulünden bu yana uluslararası düzeyde temel bir insan hakkı olarak

ele alınmasının nedeni insanların kişiliklerinin tüm yönleriyle gelişimi, kendini gerçekleştirme ve özgürleşmeleriyle olan doğrudanilişkisidir.

Eğitim hakkı bir kavram olarak eğitim ödevi kavramından çok daha yenidir. Çünkü modern toplumlarda başlangıçta, insanlar eğitimi bir hak olarak kullanamamışlar, bir yükümlülük olarak üstlenmişlerdir. Eğitimin kişi hakkı olması ancak insan hakları alanında sağlanan gelişmelerle mümkün olmuştur.

Klasik burjuva devrimleri kişiye belirli ölçüde kendini geliştirme özgürlüğü getirmiş ancak tüm toplumsal kesimler bunu kendi olanaklarıyla sağlayamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen sosyal devlet anlayışıyla birlikte önem kazanan ekonomik ve sosyal haklar eğitim hakkını da kapsamıştır.

Eğitim hakkı hukuk düzenince kişilere eğitime ilişkin tanınmış olan eğitim alma, öğrenme, kendini geliştirme gibi haklar ile bu hakların kullanılmasının bireyin isteğine bırakıldığı menfaatlerdir. Eğitim diğer insan haklarını güçlendirici etkisi bulunan temel insan haklarından biridir.

Eğitim hakkı kavramına ilişkin yaygın genel anlayış ilköğretim çağındaki çocukların gidebileceği okulların mevcudiyeti ve çocukların fiilen bu okullara gitmelerini sağlamaktır. Ancak eğitim olgusu bundan fazlasını gerektirir.

Eğitim hakkı kavramına ilişkin çalışmalarda daha çok çocuklara vurgu yapılmış olsa da eğitim herkes için ve herkesin yararına bir hak olarak düzenlenmiştir. Ayrıca dezavantajlı toplumsal kesimlerin bu haktan yararlanması öngörülmüştür.

Kaynakça

Akıllı, C. ve Bozanoğlu, B. (2021). Hukuksal İlişki ve Hak Kavramı. N. Gökyer ve N. Cemaloğlu (Editörler), Eğitim Hukuku. (ss. 155-180). Ankara: Pegem Akademi.

Akıllıoğlu, T. (2010). İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma sistemleri (2. Baskı). Ankara: İmaj.

Akın Kösterelioğlu, M. (2019). Yetişkin Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar. F. Ereş (Editör). Yetişkin Eğitimi ve HBÖ, (ss. 18-29). Ankara: Pegem Akademi.

- Avcı, M. G. ve Kıran, E. (2021). Toplumsal Değişme, Yetişkin Eğitimi ve Sosyoloji. Milli Eğitim Dergisi, 50(230), 835-856.
- Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hayat Boyu Eğitim Politikaları. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(2), 139.
- Bağcı, Ş. E. (2014). Yetişkin Eğitimi ve Eşitlik. İstanbul: Kalkedon.
- Balcı, M. (1998). Eğitim ve Öğretimde Haklar ve Yükümlülükler. İstanbul: Danışman. Balcı, M. C. ve Yıldız, A. (2022). Yaşam Boyu Eğitimden Yaşam Boyu Öğrenmeye: Faure ve Delors Raporları. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 56, 149-174.
- Balyer, A. (2019). Eğitim Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO). (2000). Dünya Eğitim Raporu 2000: Eğitim Hakkı: Herkes İçin Yaşam Boyu Eğitime Doğru. Paris: UNESCO.
- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Eğitim Hakkı. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, (2), 39-59.
- Donnelly, J. (2019). Repression and Development: The Political Contingency of Human Rights Trade-offs. In: Forsythe, D.P. (eds) Human Rights and Development. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.
- Duman, A. (2007). Yetişkinler Eğitimi. Ankara: Ütopya.
- Durnalı, M. (2020). Yönetmelik İşlevler. M. Özdemir (Editör), Yönetme Sanatı Lider Yöneticinin El Kitabı. (58-70). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elfert, M. (2019). Lifelong learning in sustainable development goal 4: What does it mean for UNESCO's rights-based approach to adult learning and education? International Review Of Education, 65(4), 537-556.
- Elma, C. ve Aytaç, T. (2021). Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim ve Eğitim Hakkı. T. Aytaç (Editör), Eğitim Hukuku. (ss. 25-36). Ankara: Pegem Akademi.
- Elman, C., & Weiss, F. (2014). Adult educational participation and implications for employment in the US context. H. P. Blossfeld, E. Kilpi-Jakonen, D. Vono de Vilhena & S. Buchholz (Eds.), In Adult Learning In Modern Societies (pp. 79- 97). Edward Elgar Publishing.

- Güçlü, M. (2019). Eğitim Hakkı. M. Güçlü (Editör), Eğitim Hukuku. (ss. 109-131). Ankara: Pegem Akademi.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2), s. 61-85.
- Gül, İ. I. (2009). Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği. Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Eğitim Reformu Girişimi (ERG), 17-54. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Hake, B. (2006). Avrupa Birliği Politikaları ve Bilgi Ekonomisi: Hayat Boyu Öğrenme İçin Stratejik Bir Rol. F. Sayılan ve A. Yıldız (Editörler), Hayat Boyu Öğrenme. (ss. 15-30). Ankara: Pegem Akademi.
- Hayes, E. (1990). Adult education: Context and challenge for distance educators. American Journal Of Distance Education, 4(1), 25-38.
- Kapani, M. (2011). İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları. Ankara: Bilgi.
- Kaplan, R. (2015). Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 20, 329- 372.
- Lugaz, C., Bitoun, C., & Hagel, A. (2009). Educational marginalization in national education plans. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2010, Reaching the marginalized. UNESCO: International Institute for Educational Planning (IIEP).
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2013). Eğitim Yönetimi. Nobel Akademi.
- Mintzberg, H. (2014). Örgütler ve yapıları (A. Aypay, Çev.). (1. Baskı). Ankara: Nobel.
- Miser, R. (2002). Küreselleşen Dünyada Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1), 55-60.
- Nowak, M. (2001). The Right to Education. Eide, A., Krause, C. & Rosas, A. (Eds.), Economic, Social and Cultural Rights (pp. 245-271). Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff.
- Okçabol, R. (2001). Eğitim Hakkı Gerçekleştirilemeyen Bir İlke. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Okumuş, F., Avcı, U., ve Kılınç, İ. (2007). Öğrenen Örgütlerin Oluşturulmasında Üst Kademe Yöneticilerin Rolü. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 30-50.
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Eğitimin Güncel Durumu. Uluslararası Eğitim

Bilimleri Dergisi, (5), 376-394.

Schmitz, H. P. & Sikkink, K. (2013). International human rights. W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (Eds.), Handbook of international relations, (pp.827-51). London: Sage.

Schuetze, H. G. (2006). International concepts and agendas of lifelong learning. Compare: A Journal of Comparative and International Education, 36(3), 289- 306.

Şensoy, P. Ç. (2022). Anayasa ve Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı: İnsan Hakları ve Fırsat Eşitliği Bağlamında Bir İnceleme. Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, Özel Sayı, 23-47.

Teddle, C. & Tashakkori, A. (2015). Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri (Çev. Ed., Y. Dede ve S. B. Demir) (1. Baskı). Ankara: Anı.

Tüzün, I. (2009). Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.

Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde Ulus Devlet. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13(1), 535-559.